

הרב רפאל ויס

שלוש בריתות בישראל

א.

לצורך התקשרות ישראל בה' ובתורה נכרתו שלוש בריתות:

(א) ברית לוחות ראשונות בהר סיני.

(ב) ברית לוחות שניות יחד עם ברית ערבות מואב וכדלהלן.

(ג) ברית יהושע המפורשת ביהושע כ"ד.

ובריתות אלו חלוקות אלו מאלו במהותם: בברית הר סיני הראשונה נאמר וְעַתָּה אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקוֹלִי וְשָׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְהֵייתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ: וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְּלַכְתּוֹת כְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבַּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (שמות יט ה,ו), וייחודיותה של הברית בכך שלא התפרש בה צד שני, כלומר לא נאמר מה יהיה אם ישראל לא ישמרו את הברית ולא יקיימו את התורה, ומה שהתפרש הוא רק הצד החיובי שאם ישמרו את התורה ייטב להם.

ובברית השנייה שבלוחות שניות ושבערבות מואב התפרשו ברכות וקללות כמו שנאמר בפרשת בחוקותי ופרשת כי תבוא ומקומות נוספים, (וכפי שביאר הרמב"ן בויקרא כה,א שהברכות והקללות שבפרשת בחוקותי נאמרו בברית לוחות שניות). ובכך נעשתה הברית באופן דו צדדי ונאמרה בה גם הצד החיובי וגם הצד השלילי.

ובברית השלישית נאמר וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם לֹא תוֹכְלוּ לַעֲבֹד אֶת ה' כִּי אֱלֹהִים קְדוֹשִׁים הוּא אֵל קְנוּא הוּא לֹא יִשָּׂא לְפָשַׁעְכֶם וּלְחַטָּאוֹתֵיכֶם: כִּי תַעֲזְבוּ אֶת ה' וְעַבַדְתֶּם אֱלֹהֵי נֹכַר וְשָׁב וְהִרַע לָכֶם וְכָלָה אֶתְכֶם אַחֲרַי אֲשֶׁר הֵיטִיב לָכֶם: (יהושע כד יט,כ), ולא נאמר בזה הצד החיובי שאם יעשו טוב ייטב להם אלא נאמר הצד השלילי שאם ירעו יירע להם, אלא שהתבקשו ישראל לכרות ברית כהכרת הטוב על מה שהיטיב להם ה' עד אז אולם בכל אופן לא באה הבטחה על הטבה עתידית אם ישמרו את התורה.

ב.

והנה בקללות שבפר' בחוקותי התווסף דבר נוסף שלא נאמר בברית של מעמד הר סיני, והוא הבטחת וְאִם גַּם זֹאת בְּהִיוֹתְכֶם בְּאֶרֶץ אֲיִבֵיהֶם לֹא מֵאֲסִיתִים וְלֹא גַעַלְתִּים לְכַלְתֶּם לְהַפִּיר בְּרִיתִי אִתְּכֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם: (ויקרא כו,מד), שבזה הבטיחנו ה' שלא יעזבנו ולא ינטשנו לעולם וגם אם נרבה לחטוא ולפשוע לא תופר הברית לעולם.

ולאור הדברים הללו נראה לומר שהברית הראשונה של לוחות ראשונות ניתנה רק על צד אחד ובה הובטח טוב אם ישראל ייטיבו את דרכם, אולם לאידך גיסא לא נאמר מאומה מה יהיה אם יעברו על הברית ויפרו אותה, ועל כן ניתן לפרש בפשיטות שבמצב זה היתה הברית מופרת והיה הולך איש איש לדרכו ולא היתה כל מחויבות בין בעלי הברית, אמנם בברית השנייה התחדשה ברית שלמה ונאמרה בה התחייבות שגם אם ישראל יפרו את הברית לא תופר הברית אלא יביא עליהם ה' קללות רבות עד שישובו למוטב וכל זאת כדי להמשיך ולקיים את הברית ולהשיב את ישראל לקיום הברית ועכ"פ לא תופר הברית ולא ינטשם ה' יותר.

ואמנם יש לציין שגם אחר הברית הראשונה מצאנו שרצה ה' להענישם על עזיבת הברית וכפי שהיה בחטא העגל שרצה ה' לכלותם ולהענישם ולא רצה לבטל את הברית גרידא, וזהו לכאן קושיא על הנחת היסוד שהברית הראשונה ניתנה באופן חד צדדי ולא נקבע בה קללה למפרי הברית – אלא שיש ליישב זאת ולומר שהעונש ניתן על החוצפה הגדולה שהיה בדבר וכמו שהגדירו זאת חז"ל 'עלובה כלה שזינתה תחת חופתה' ודבר זה מחייב בעונש גם ללא כריתת ברית וכדרך שעבירה על ז' מצוות בני נח מחייבת עונש גם בלא ברית, אולם על עבירות קלות יותר לא התפרש עונש כלל ורק בברית השנייה התחדש עונש על כלל הברית.

מלבד זאת יש להוסיף שהגם שבברית הראשונה לא נקבע עונש על הפרת הברית וזאת מאחר שהיתה הכוונה שבמקרה של הפרת הברית תהיה הברית מופרת לגמרי ולא יהיה כל קשר בין בעלי הברית ולא היה מקום לעונש, מ"מ לא נאמר זאת אלא רק בהפרת ברית כללית של כלל האומה אולם אם כלל הברית לא תופר אלא רק היחיד היה חוטא אזי היה מוטל עונש עליו לבדו, וכך נאמר בעשרת הדברות לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא: (שמות כ ז), וכן נמסרו לב"ד עונשים להעניש עוברי עבירה כדוגמת מְכַשֶּׁפָה לֹא תַחֲיֶה: כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוֹמָת: זָבַח לְאֱלֹהִים יַחֲרֵם בְּלִמְתִּי לֵה' לְבָדוּ: (שם כב יז-יט) – וכך הדין נותן שמאחר שהברית הינה ברית כוללת לכל ישראל יחד לא ניתן להפקיע את היחיד מן הברית ולעשות בו דין לעצמו, ועל כן יש לכוללו עם בני הברית בעל כרחו ולהענישו בעוברו על הברית, אולם כל זה הינו ביחס ליחיד אבל אם הכלל כולו הסכים לצאת מהברית אין עליהם עונש והברית מופרת מאליה וכל צד הולך לדרכו.

ג.

והנה התבאר בברית השנייה שבלוחות שניות הוסיף ה' לכרות ברית קבועה שגם אם ישראל יפרו את הברית לא תבטל הברית אלא יביא עליהם קללות וכמו שנאמר בויקרא כו, טו וְאִם בְּחַקְתִּי תִמְאַסּוּ וְאִם אֶת מִשְׁפָּטֵי תִגְעַל נִפְשְׁכֶם לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי לְהַפְרֹכֶם אֶת בְּרִיתִי: אִף אֲנִי אֶעֱשֶׂה זֹאת לָכֶם וְכו', ומאידך קבע שהברית לא תופר בכל מצב וכנ"ל – אלא שדבר זה מצריך תלמוד שהרי הברית הזו נכרתה באופן חד צדדי ולא נשאלו ישראל למוצא פיהם האם הם מסכימים לאותה ברית, אלא נאמר בסתם הִנֵּה אֲנִי כֹרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל עַמְּךָ אֶעֱשֶׂה נִפְלְאוֹת וְכו' (שמות לד י) ולא שמענו שישראל הסכימו לזאת והיאך יתכן לכרות ברית באופן חד צדדי.

ומשום כך נראה שבאמת הברית השנייה לא חלה כל זמן המדבר עד ערבות מואב, ואז נדרשו ישראל לקבל את הברית השנייה וכפי שחתם הכתוב את פרשת הברכות והקללות שבפרשת

כי תבוא בפסוק אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכת את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב: (דברים כח ט) ונאמר אח"כ אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל: טפכם נשיכם וגרף אשר בקרב מחנה מחטב עציף עד שאב מימיה: לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו אשר ה' אלהיך כרת עמך היום: למען הקים אתך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים וכו'.

ומלבד זאת התפרש בחומש דברים כמה וכמה פעמים שישראל נעשו ל'עם' רק באותו הזמן ובאותו היום, וכפי שנאמר בפסוק הנ"ל למען הקים אתך היום לו לעם, וכמו"כ נאמר שם כו יז את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרךיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקלו: ונאמר עוד שם כז ט הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך, וכל זאת מהטעם הנ"ל שכל זמן שישראל לא קבלו את הברית השניה של לוחות שניות לא נקבעה הברית הראשונה לגמרי ועדיין היו יכולים להפר אותה ורק על ידי קבלת ברית לוחות שניות התקיימו לעם.

ומלבד זאת יש להוסיף שבאמת ברית לוחות ראשונות היתה יכולה להתבטל כבר בחטא העגל, וכלשונו של הרמב"ן הנ"ל 'וכשחטאו בעגל ונשתברו הלוחות כאילו נתבטלה הברית ההיא אצל הקדוש ברוך הוא, וכשנתרצה הקדוש ברוך הוא למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה', וממילא כל הברית עם ישראל שכרת ה' בלוחות שניות היתה תלויה ועומדת עד שקבלוה ישראל בערבות מואב.

ואמנם יש להבין מדוע המתין ה' לכרות את הברית השניה עד ערבות מואב ומדוע לא הקדים לכרות את הברית כבר בזמן נתינת לוחות שניות סמוך ונראה לכריתת הברית שכרת ה'. וצריכים אנו לומר שישראל עדיין לא היו מוכשרים לכך ולא היו בני דעת להתחייב התחייבות ארוכת טווח שכזאת וכפי שהוכח מחטא העגל, ועל כן המתין ה' ארבעים שנה עד שהוכשרו לכרות ברית קבועה שכזאת, וכך נאמר שם בזמן כריתת הברית בערבות מואב: ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמע עד היום הזה: ואולף אתכם ארבעים שנה במדבר לא בלו שלמתיכם מעליכם ונעלף לא בלתה מעל רגלך: לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם למען תדעו פי אני ה' אלהיכם: (כט ג-ה), ורק אחר שהכירו באלקות ה' היו מוכשרים לקבל על עצמם ברית קבועה שכזאת.

ד.

על אף האמור יש להוסיף שהגם שהובטחו ישראל בברית השניה בהבטחת 'לא מאסתים ולא געלתים' מ"מ לא נאמרה הבטחה זו אלא אחר שעברו תקופת מבחן בכניסתם לארץ ישראל, אולם בתקופה הראשונה לשהותם בארץ אם היו חוטאים בחטא ע"ז היו נענשים בכליה מוחלטת, וכך פירש הרמב"ן בדברים כח טו (מהשמטת הצנזורה) "והנה הסתכלנו בעונשי עבודה זרה, והוזכרו בתורה במקומות רבים וכו', ובפרשה אחרת אמר (שם ו י-יד): והיה פי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדולות וטבת אשר לא בנית וכו' לא תלכון אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים אשר סביבותיכם, והעונש פי אל קנא ה' אלהיך בקרבך פן יחרה אף ה' אלהיך בך והשמידך מעל פני האדמה, וזה אזהרה לבאי הארץ אם דבקו בע"ז מיד וישכחו האל המוציאם ממצרים וילכו אחרי ע"ז, וזה לא עשו ישראל ככה ולא בא להם העונש כן" וכו'.

ונראה לומר שעונש הכליה הנ"ל לא נבע מכוח הברית של ערבות מואב וזאת מאחר שעיקרה של הברית חייבה יחסי גומלין שהקללות והפורענויות שבה באים רק כדי להשיב את ישראל למוטב ולהחזירם לקיום הברית ועל כן אין בה מקום לפורענות סתם שאין סופה להשיב את ישראל למוטב ולקיום הברית, אלא עונש זה הוא כעונש בן נח על עבירת ע"ז שהוא עונש סתם ואיננו בא מחמת ברית כלשהיא, והוא כדברי הרמב"ן שעונש זה בא על חטא עבודה זרה דווקא, [ושלא כשאר הקללות הבאים על כלל העבירות ועזיבת הברית וכדוגמת גלות בית שני שבאה על שנאת חינם].

ה.

אמנם מברית יהושע עולה שהבריתות הללו לא הספיקו והוצרך לעשות ברית חדשה, וכפי שהתבאר שהחידוש בברית זו שלא נאמר בה הצד הראשון שה' ייטיב למקיימי הברית אלא הובטח בה פורענות למפרי הברית ותו לא.

וטעם הדבר נראה שברית זו היתה מוכרחת שהרי אם היו רק הבריתות הראשונות היה יכול לבוא יום שבו ישראל היו יכולים לטעון שהם מקיימים את הברית ובכ"ז אין ה' מקיים את תנאו ואיננו מיטיב להם כרצונם ואיה השופט שישפוט ויוכיח לישראל שדבריהם אינם נכונים, ובאם היה קורה דבר כזה היו ישראל יכולים לטעון שהם משוחררים מכבלי הברית ואינם תלויים בה. והיינו שהרי התבאר שה' קבע והתחייב שלא יפר את הברית גם כאשר ישראל יפרו את הברית, אולם לא מצאנו התחייבות כזאת אלא מצדו של ה' שהוא התחייב שהפרת הברית לא תהיה דו צדדית והיא תתקיים בכל מצב אמנם לא שמענו שישראל התחייבו בהתחייבות זו, וטעם הדבר פשוט שה' הלא יקיים את חלקו ואת בריתו בוודאי ואין כל מקום להתחייבות זו ואין בו כל צורך, אלא שמ"מ אכתי יש מקום לבעל דין לערער ולומר שה' לא קיים את בריתו ועל כן כדי לסתום את פי המקטרגים הוצרכה ברית נוספת שתחייב את ישראל לקיים את המצוות גם אם לא ייטיב להם ה', ולזאת נכרתה הברית האחרונה המחייבת את ישראל לקיים את המצוות גם אם לא ייטיב להם ה' כלל.

ויש להוסיף ולומר שבאמת היה מן הראוי שפרט זה יכלל גם בברית הקודמת שבערבות מואב והיה מן הראוי שכבר אז יתחייבו ישראל לקיים את חלקם בברית הגם שייראה להם שכביכול אין ה' מקיים את חלקו, אלא שלא נדרשו ישראל לזאת מאחר שעדיין לא היו מוכשרים לכך ועדיין לא נקבע בליבותיהם כדבעי שה' מיטיב לעושי רצונו, ועל כן הוצרכו קודם לראות את נפלאות ה' בכניסתם לארץ וכפי שהקדים יהושע בדברי הברית שם ואמר וַתַּעֲבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן וַתָּבֹאוּ אֶל יְרִיחוֹ וַיִּלָּחֲמוּ בָכֶם בְּעֵלֵי יְרִיחוֹ הָאֲמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַפְּנִעִי וְהַחִתִּי וְהַגְּרִגִּשִׁי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְאַתֶּן אוֹתָם בְּיַדְכֶם: וְאַשְׁלַח לְפָנֵיכֶם אֶת הַצְּרָעָה וְתַגְרֹשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמֹרִי לֹא בְּחֶרֶב וְלֹא בְּקֶשֶׁתָּהּ: וְאַתֶּן לָכֶם אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא יִגְעַת בָּהּ וְעָרִים אֲשֶׁר לֹא בְּנִיתֶם וַתָּשְׁבוּ בָהֶם כְּרִמִּים וְזִיתִים אֲשֶׁר לֹא נִטְעַתֶם אִתְּם אֲכָלִים: - ורק אחר שהפנימו ישראל שה' באמת מיטיב לעושי רצונו ובאו לכלל אהבה גמורה בה' ואף אלו שלא באו לכלל זה הבינו שלא נדרש מהם להתחייב לקיים את המצוות לחינם אלא רק כתשובה למקטרג וכנ"ל, אזי היו יכולים לכרות את הברית בלב שלם ונפש חפצה ולהסכים לקיים את המצוות שלא על מנת לקבל פרס.

מפיקודיך אתבונן

לימודים מוסריים ומדיניים

מתוך פרשות התורה

